

Kóhalmi Béla: Hangulatok az abszolutizmus idejéből.

»Kedves herceg Kaunitz, és ha minden magyar árán, de kedvet herceg, szerezte vissza nekem Csehországot.»

Mária Theresia levele Kaunitzhoz

II.

Latin és magyar citátumban de hányszor vágják historiából bukó fejünkhöz, hogy a történelem az élet tanító mestere. Amennyiben élet ez a velünk forgó becstelen álm, most naponta ezer alkalom volna értékesíteni mindazt, amit a történelem felhalmozott vagy még ugyabban azt, amit aprópénzre váltattak velünk az iskolában. Most válnék el, hogy öblös pipa módjára adatokkal jól teletömködött fejünkben fölcillámlik-e egy-egy analógia, előrangatja-e valami vezérlő motívum az összefüggő eszméket? Ami ismétlődik, hogy az vajjon kaleidoszkopikus véletlen-e, vagy a népekben tovább élő erők újból napfényre törése. És fölsimertük-e ezeket a történelmi erőket? Ami adatot asszociáció útján felszínre hoztunk, merőben érzéki asszociálás volt-e, vagy a belső összefüggés észrevéése? Ha pl.: légiókról, brigádokról olvasunk, jutottak-e eszünkbe az orországotirannizáló hugenották, vagy a lengyel légiók, melyek hasonlói céljuk távoli reménységével a nagy korzikai kezében a spanyol szabadság legyilkolásának eszközei voltak, Jellasich horvát légiói, amelyek a mi forradalmunk eredményét segítették Windischgtätznek és Schwarzenbergnek felszolgálni, vagy a Klapka olaszországi és 1866-iki magyar légiói? Néha azt kell hinnünk, hogy minden ma hallott szó ötvenkét esztendő távolából visszhangozik. Hogy van az, hogy a történelmi párhuzamok hiányoznak a magyar publicisztikában? Nyilvánvaló, hogy itt tudatos, hogy itt föltett elhallgatásról van szó. Mi mindnyájan, kik itt írunk és olvasunk, hazafias nevelést kaptunk. De tegye szívére mindenki a kezét és feleljen egyenesen, megtanított-e minket ez a hazafias történelem a más náció hazafiságának a tiszteletére is? Ahogyan a magyar publicisztika tudatosan elnyomta, úgy nyomta el milliónyi olvasó magyarban a Klapka-légió emlékét egy ezerszeres bebiflázásból leülepedett, taposott idegpályákon futó tudattalanná vált tudat: hogy ez valami egészen más. A mi történelmi érzékünket megmérgezte az. a tartthatatlan nemzeti egoizmus, amelynek kiirtása nélkül nem lehet szó világbékéről. Azok az osztályok, amelyeknek a mai rend kedvükre való, intézményesen táplálják ennek a türelmetlen állami és nemzeti egoizmusnak a tüzeit, mert más világrendet nem tudnak elképzelni. Mi bennünk a nemzetek békéjének más képe él, mint az erőszakon alapuló. Mi a népek testvéri szövetségét áhítjuk

* Az előző cikket lásd a Szabadgondolat f. évi júniusi számában. Mire e sorok – amelyeket a cenzúra addig visszatartott – napvilágot látnak, félő, hogy lekéstünk arról, hogy a népek megértésén munkálkodjunk.

és ebbe az atmoszférába nem illik a másfajta hazafiság megbélyegzése.

Világos utáni harmadik évben már enyhült valamelyest az abszolútizmus nyomása. 1862-hen felfüggesztik a tábori bíróságok hatályát, 1854-ben megszüntetik az ostromállapotot. Mindhiába, az az ellenséges érzület, mely főleg a protestáns köznemességben a Bach szerinti »született oppozícióban« volt meg, még jóval ezután is igen kevésbé áldozatkész hangulatúvá tette az országot. Pedig 1859-ben, a lombardiai háború idején, nagy szükség lett volna mérni hangulatváltozásra. De éppen ez az idő volt alkalmas az emigráció számlára, hogy megingassa a katonaság hűségét. Az olasz háború lefolyása, toét nagy csata elvesztése nagy izgalmat idézett föl az országban. Az emigráció nyílt támogatása, a francia császár és a szard király részéről merész vágyakat oltott a nemzetbe, de ezekből a villafrancai fegyverszünet semmit sem váltott be. Deák azt írta ekkor egy levelében, hogy az ország levertebb, mint Világos után. A Thun-féle protestáns pápens még az aulikus mágnásokat is ellenállásba kergette. Ez időtájt felélénkült az emigrációval való összeköttetés, holott Kossuth nyíltan beismerte volt, hogy az ő törekvései már talajt vesztek az országban is a vezetés a mágnások kéziébe került. Még 1859-ben alakult meg Kossuthból, Klapkából és Teleky Lászlóból a nemzeti direktórium, mely III. Napoleon és Cavour támogatására számítva, összeköttetésben volt az országban működő központi forradalmi bizottsággal, melynek Beniczky Lajos, Máriássy János és Ivánka Imre voltak kiszemelt hadvezérei egy Ausztria ellen ismételt megindítandó olasz háború idején támadó nemzeti fölkelés esetén. Jött Benedek, a san-martinoi hős mint kormányzó és az októberi diploma, melyet az önálló parlamenti kormányzat alapján álló magyar többség visszavetett.

Az emigráció és a forradalmárok táborába hajló országot ekkor érte az első, már félresikerült békekísérlet. Mégis az októberi diplomában megnyilatkozott koncesszióknak megvolt az a hatásuk, hogy enyhítette a hazai forradalmárok elszántságát és bár a parlament 1861 augusztusában feloszlott, a központi forradalmi bizottság még korábban (márciusban) oszlott föl az uralkodó részről tanúsított engedékeny hajlandóság láttára és Kossuth nagy fájdalmára, Deáknak a parlament szétoszlás akkor tett kijelentése ellen, hogy a törvények talajáról nem lépünk le, nem hangzott föl ellenvetés. A parlament feloszlása után azonban újból életbe reptették a hadbíróóságokat.

Kossuthnak 1862-ben közzétett konföderációs terve ugyan benső egyen ellenséget hozott az emigráció hazai hívei és támogatói köbébe, de az erjedő folyamat az országnak ama táborában, mely nem tartott Deákkal, tovább tartott. Az 1861-iki parlament együttléte alatt honvéd-segélyző bizottságok alakultak. Az elégedetlenek felhasználták ezeket a bizottságokat egyrészt de

monstrációra, másrészt pedig arra, hogy a volt honvédtiszteket egy forradalmi seregben valló közreműködésre megnyerjék. A provizórium (1861. nov. 5.) behozatala ugyan hivatalosan megszüntette ezeket, azonban titkos bizottságok formájában tovább is működtek s jellemző, hogy ezeknek a bizottságoknak az élén ugyanazok állottak, akik a szabadkőmíves páholyok élén. Az emigráció hazai híveinek egy tekintélyes csoportja Kossuth nélkül akarta előkészíteni a felkelést. Ez a csoport a detronizációt kimondó országgyűlés volt elnöke, Almássy Pál körü, ennek külföldről való hazatérte után, 1864 januárjában alakult meg, Károlyi Sándor, Tisza Kálmán, Beniczky Lajos és többek részvételével. A terv szerint 22 guerilla banda állíandó föl, melyhez Almássy a Klapka körül csoportosuló emigrációtól szerzett támogatást. Az emigráció által Itáliával kötött szerződés szerint a forradalmi sereg 90,000 puskára tartott igényt s Klapka tervei szerint Szerbia is résztvett volna az Ausztria elleni harcban és a Havasalföld felől is betörték volna az országba. A mozgalom kiterjedése közben a bizottság rájött arra, hogy titkos bizottságok útján Kossuth is előkészít hasonló akciót és Nedeczky Istvánnak, egykori honvédhuszár századosnak, ki Kossuthnál járt Turinban, sikerült idehaza egyesíteni a titkos bizottságokat úgy, hogy ettől fogva egy hét tagú egyesített bizottság intézkedett. Ezzel egyidejűleg Victor Emánuel kormánya az olaszországi magyar légiók szaporítását is vállalta, miután Scher-Thoss elbeszélése szerint a Marmora-kormány egy Ausztria elleni támadást készített elő 1864 nyarán. A Kossuth-féle fölkelés 1864 tavaszán tört volna ki, de az osztrák kormány már 1863 decemberében tudott Almássyék összeesküvéséről, de csak miután az ismételten lefoglalt fegyverszállítmányok semmi kétséget sem hagytak fenn azok eredetére nézve, lépett föl. A nagykanizsai hat láda fegyver lefoglalása utáni hetekben pesti lakásukon elfogták, Almássy Pált, Nedeczky Istvánt, Beniczky Lajost, Gáspár Lajost s utóbb még többeket. Az elfogottak közül Nedeczky és Beniczky hazaárulás címén kötél általi halálra, kegy útján húsz évi nehéz börtönre, Almássy Pál húsz évi nehéz börtönre, társaik tizennégy évi nehéz börtönre ítéltettek, de e büntetéseket császári kegy 1865-ben internálásra változtatta át.

A magyar emigráció és hazai barátai azonban továbbra is mozgékonyak maradtak s a jó alkalmat akkor is egy háború kitörésétől remélték. Az emigráció fentartotta összeköttetéseit a Velencére törekvő Itáliával és kapcsolatot keresett, 1849-en okulva a délszlávokkal és románokkal, miben Cavour volt a magyar politikusok segítségére. Minthogy pedig Kossuth az ország függetlenségét Franciaországgal és Itáliával szövetségben a keleti kérdés meghódításával kapcsolatban törekedett biztosítani, 1862-től kezdve Bismarck is szövetségese lesz a magyar emigrációnak. Ugyanannak a Bismarcknak, aki 1849-ben még azt panaszolta, hogy Poroszország nem avatkozott be Oroszországgal együtt a forradalom ellen, 1862-ben már eszébe jutott, hogy valamikor Nagy

Frigyes is keresett szövetséget elégedetlen magyar főurakkal. Ausztria ellen minden szövetséges jó volt neki.

Magyar részről gróf Csáky Tivadar ajánlotta fel Bismarcknak 1865 elején az olaszországi honvédtiszti kolónia szolgálatait Ausztria elleni háború esetére. Ettől fogva állandósultak az emigráció és Poroszország összeköttetései. Az olasz vezér Berlinben időzésekor elhatározták egy magyar légió felállítását és ennek előkészítésére Bismarck Komáromy Györgyöt küldte az országba, aki a határozati párttal keresett kapcsolatot. Mikor Ausztriának Olaszországgal való békés megegyezése fenyegette Bismarck terveit, újból energikusan nézett a magyar légió dolgához és ez időben Kossuth küldöttjét is fogadta s Nemeskéri Kiss azt jelenthette a megbízónak, hogy háború kitörése esetén egy porosz hadtest nyomulna a Jablonka-hágón Magyarországra s magával vinné egy kisebb magyar hadsereg felszereléséhez szükséges anyagokat és fegyvereket. Ekkor írja Moltke, hogy Ausztria baj nélkül vehet el két-három csatát, de egy magyar forradalom véget vetne a dolognak és Bernhardit küldi Garibaldihoz, hogy az önkénteseivel Dalmácián át nyomuljon Magyarországra. Az emigráció vezetői, főként Türr, honvédtiszteket menesztenek az országba, hogy a hadseregbe belecsempésszék a lázadás eszméjét. Egy genfi magyar nyomdász, gyártja Klapka proklamációit, melyeket magyar ezredekben terjesztettek.

Közvetlenül azelőtt a porosz minisztertanács előtt, melynek döntenie kellett az Ausztria elleni háború dolgában, Bismarck magjához hívatta Türrt és Klapkát és közli velük, hogy a minisztertanács a háborúval es Olaszországgal és Magyarországgal való kooperációval fog foglalkozni, tárnai azután június 12-én meg is történt s ezen a kooperáció határozatba is ment. Olaszországot az emigrációval való kooperációra azonban csak ezután kellett megnyernie s meggyőznie La Marmora olasz miniszterelnököt arról, hogy nem annyira az együttes Bécs elleni masírozás, mint inkább a két oldalról Magyarországra való betörés és így a magyar fölkelés az, ami Ausztria vereségét elő fogja idézni. Az olasz kormány akkor mutatott csak hajlandóságot a magyar emigrációval váró szövetségre, mikor ennek két pártja, Kossuthék és Csákkak megegyeztek. A megegyezés pontjaihoz hozzájárult az olasz kormány is és Kossuth meg aznap felhívta az Olaszországban tartózkodó honvédtiszteket, hogy készüljenek a berlini útra. Julius elején megjelenik hogy proklamáció a császári és királyi hadseregben szolgáló honvédekhez, hogy lépjenek át a porosz hadseregbe. A proklamáció így végződik:

„Huszárok, ti, kik előtt nem volt és nincs akadály, jöjjetek át a porosz táborba s a háború végével haza mehettek családotok körébe.

Bakák! Ne használjátok szuronyaitokat, most dicsőség és nem szégyen magát elfogatni.

Tüzérek! Lőjete a levegőbe, különben testvéreitek vérét fogjátok ontani.

A Porosz, fegyverek győzelme által fel fog szabadulni a magyar haza!”

Klapkát 1866 július 3-ikán a porosz-osztrák háború alatt fogadta Bismarck és közölte vele, hogy most már komolyan hozzá kell látni a magyar légió felállításaihoz. Még nehéz harcokra volt ekkor Bismarck szerint kilátások és nem az volt a célja, hogy Ausztriát összetörje, hanem hogy gyors békekötésre kényszerítse. A magyar foglyokat a sziléziai várakba küldik és a toborzóknak mindenben kezükre járnak. Néhány ezer ember toborzása után Klapka megkísérelné az országba való betörést.

Bismarck azért sürgette a légiót, hogy a béketárgyalásoknál Magyarországi mint háborút viselő fél jelen lehessen vagy szóba jöhessen s gondolt arra, (Goltzhoz intézett levele), hogy a békepontok közé a magyar alkotmány ügyét felvegye. Nemsokára jelenti is az augsburgi Allgemeine Zeitung, hogy a magyar foglyokat, mintegy 2000-et, el is szállították már országuk határaihoz közel, ahol megkérdeik őket, belépnek-e Klapka légiójába? Július 12-én a fogoly magyar tisztet a porosz király engedelmével szabadon bocsátották, átadták fegyverüket és megengedték nekik, hogy a sziléziai várakba utazzanak a magyar foglyokhoz.

A légió tulajdonképpen megszervezése ezek után csak július közepén kezdődött meg. Két tábornok neve volt a zászlóikra írva, a Klapkái és a Vetter-é. Mindketten proklamációval fordultak a foglyul esett magyar katonákhoz. Klapkái így hangzott:

Vitézek!

Honfitársaim bizalmából az öszves magyar hadi erők főparancsnokságát veszem által; mint vezér szólok tehát hozzátok.

Szegény hazánk nem árva többé!

A poroszok és olaszok hatalmas királyai szövetségeseink!

Olaszhonból Garibaldi, a Duna felől Türr Erdély felől Bethlen sietnek a haza fölmentésére; innen én vezetem be a vitéz magyar sereget; Kossuth Lajos velünk lesz: így egyesülten kiverjük az osztrákot, ki hazánk vérét és vagyonát rabolj, visszafoglaljuk ami a miénk, Árpád földjét!

1848 és 49-ben örök dicsőséget arattunk, most a babér és béke koszorúja vár reánk, ha hazánkat fölmentjük.

Előre tehát! Kövessétek a magyar zászló! Ahol az lobog, ott a magyar ember helye!

Egy néhány napi járásra esik hazánk szent földje, oda vezetlek! Induljunk tehát hazá! hol anya, mátká, testvér nyílt karokkal vár!

Válasszatok! Nyomorult foglyok akarok-e maradni, vagy dicső honvédek lenni.

Éljen a haza!

KLAPKA

magyar tábornok

Az első nap 700-an jelentkeztek s 22-ikére 1560 magyar foglyból álló légió állott készen, melyet július 25-ikán ünneplésen feleskettek. A porosz kormány képviselőjében Döring; ezredes és Drygalski százados voltak beosztva a légiókhoz, jelölve annak, hogy a magyar légió a porosz hadsereg köteleikébe tartozott s még aznap meg is kapta Klapka a porosz főparancsnokság utasításait, hölgy kb. 2000 főnyi seregével Stolberg tábornok alá tartozik.

Július 28-án a sereg átlépte az osztrák határt, de nyomban meg is állott, mert útközben beállt a fegyverszünet. A légió főhadiszállása Orlau-ban volt és nem sokjára itt érte a vezéreket a porosz főhadiszállás értesítése, hogy a légiót feloszlatták. A vezérek ebbe a döntésbe nem nyugodtak bele és nagy nehezen sikerült a haditanácsot más elhatározásra bírni, amennyiben ez nem akadályozta volna meg a légiót abban, hogy porosz támogatás nélkül az országba hatoljon, ami augusztus elsején meg is történt. Augusztus negyedikén azonban, miután nem talált nagy lelkesedésre az országba betörő légió a hazában, másrészt az osztrák seregi nyomására, a légió visszavonult. (A. K i e n a s t : Die Legion Klapka. Wien: Seidel 1906.)

Ne kövessük tovább a légió sorsát felbomlásáig és a kremsi hadbírószági tárgyalásig és ne szóljunk a sikertelenségének politikai és társadalmi okairól: az »egységesen elnyomott nemzeten« belüli osztályellentétekről. Nem oknyomozó történelmet irtunk itt, csak emlékeket idéztünk azok számára, akik a mi dolgainkra irigylendő elfogultsággal vágják rá: óh, az valami egészen más! Jusson eszünkbe Bismarck bizalmasának, Theodor von Bernhardinak a szava, aki azt mondta a légió gondolatának felmerülésekor Türrnek: »A porosz hadseregben a becsületes, lovagias hadviselés eszméi uralkodnak, amelyekkel ilyen légiók alkotása határozottan ellenkezik.« – Naplójába pedig ezt írta: »Természetesen nem mondhattam Türrnek, hogy a légionáriusok a mi katonáink szemébe esküszegők, kötelességmulasztók és mint becsületlen személyek kétségkívül a legkeményebb megvetéssel kezeltenének.«